

УДК 811.111'373.611+'373.43

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ПРОЦЕСИ ТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ ІННОВАЦІЙ ЯК СПОСІБ СТРУКТУРУВАННЯ ДІЙНОСТІ

Чумак Л. М.

Стаття присвячена дослідженню комбінаторності ментально-лінгвальних явищ і процесів при створенні номінативних одиниць на позначення дійсності. Лінгвокогнітивна комбінаторика розглядається як процес додавання знання про мовне відтворення концепта у структурі самої ментальної одиниці. В основі комбінаторних ментально-лінгвальних одиниць знаходяться вихідні концепти – оперативні одиниці знань.

Ключові слова: лінгвокогнітивна комбінаторика, концепт, комплексні механізми деривації, комбінаторність, словотвірність, інновація.

Статья посвящена исследованию комбинаторности ментально-лингвальных явлений и процессов при создании номинативных единиц, отображающих действительность. Лингвокогнитивная комбинаторика рассматривается как процесс добавления знаний о языковом воспроизводстве концепта в структуре самой ментальной единицы. В основе комбинаторных ментально-лингвальных единиц находятся исходные концепты – оперативные единицы знаний.

Ключевые слова: лингвокогнитивная комбинаторика, концепт, комплексные механизмы деривации, комбинаторность, словообразование, инновация.

The article focuses on the study of combinatory of mental and lingual phenomena and processes of nominal units' formation that represent the reality. Linguocognitive combinatorial analysis is considered as the process of knowledge extension about language reproduction of the concept within the structure of a mental unit. The forming-up concepts that are the operational knowledge units are found on the basis of combinatorial mental-lingual units.

Key words: linguocognitive combinatory, concept, combined derivational mechanisms, combinatorial analysis, word-formation, innovation.

Ідея поширеності дослідження комплексних механізмів деривації у процесі утворення англомовних одиниць спілкування стала передумовою щодо зміщення акцентів моделювання та структурування дійсності мовними засобами – з позиції структуралізму на позиції когнітивного та прагматичного характеру. Загальною стратегією розвитку сучасної наукової думки є визнання того, що основне призначення мовної одиниці полягає у здійсненні ментально-лінгвальних операцій. Стрімкий розвиток когнітивної лінгвістики базується на дослідженнях складної системи взаємодії мови та мислення (І. Андрусяк; Н. Арутюнова 1999; Н. Беседина 2006; М. Болдирєв 2007; Р. Джекендофф 1995; М. Джонсон, Дж. Лакофф 2008; С. Жаботинська 2004; М. Кочерган 2003, 2006; О. Кубрякова 2004, 2007; А. Левицький 2009; В. Маслова 2001; О. Селіванова 2000, 2004; В. Теркулов 2010; Н. Уфімцева 2011 тощо). Проблеми дослідження механізмів та особливостей взаємозв'язку сприйняття, осмислення дійсності, концептуалізації та способів організації структур знань, системи прийомів та засобів фіксації цих структур у мові відносяться до **найактуальніших** у когнітивній лінгвістиці.

Загальнонауковий напрям комплексного розгляду механізмів утворення англомовних інновацій на сучасному етапі розвитку мови з урахуванням як мовних, так і позамовних факторів, зумовлює **мету** даного дослідження. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язати такі **завдання**: окреслити перспективність застосування когнітивного аналізу до комплексного дослідження процесів деривації як способу структурування дійсності; уточнити термін “концепт” як оперативної одиниці знань про комбінаторику двох взаємозалежних систем: концептуальної та лінгвальної; розглянути питання як когнітивні комбінаторні

здатності людини шляхом мовних комбінацій дозволяють пізнавати та репрезентувати світ.

Закони, за якими відбуваються процеси мислення, що розуміються як будь-які когнітивні процеси, є універсальними. Результатом процесів мислення є створення ментальних образів як носіїв певної інформації, представлених системою відповідних знаків, символів, стратегій у вигляді образних, вербальних або ж концептуальних репрезентації [7, с. 97-113].

У процесах мислення поступово відбувається перетворення отриманої та переосмисленої інформації, у результаті чого виникає узагальнений (множинний), а не окремо індивідуальний образ дійсності. Відомо, що мислення може бути вербальним та невербальним, а також взагалі не мати безпосереднього відношення до мовного мислення. Мова функціонує в інформаційно-когнітивній системі лише завдяки процесу вербалізації концептів – оперативних одиниць знань [3, с. 26], що можуть репрезентуватися у мові одиницями різних мовних підсистем. У мовному вираженні людина передає тільки певну частину образів дійсності, а саме свій когнітивний досвід – систему архетипічних структур, способів кодування інформації. Взаємозв'язок мислення та мови, як взаємозумовленої єдності (хоча кожен окремо і є складним явищем з власною специфічною формою та змістом), є результатом взаємної координації поведінки людей, що базується на набутому досвіді, засвоєних знаннях.

Лінгвокогнітивна комбінаторика у даному дослідженні розглядається як процес додавання знання про мовне відтворення концепта у структурі самої ментальної одиниці, оскільки в основі комбінаторних ментально-лінгвальних одиниць знаходяться вихідні концепти. Як оперативні одиниці знань, концепти асоціюються не з певними словами, що позначають реалії дійсності, а зі знаннями. Отже, концепти розглядаються як знання про комбінаторику, що розуміються як дві взаємозалежні системи. З одного боку, це – концептуальна комбінаторна система (так звана “мова мислення” [9, с. 13]), а з іншого – гетерогенна мовна система.

Отримані знання сприяють прогнозуванню подій та усвідомленню дійсності, поведінки та реакції інших людей. У мовній одиниці фіксується, зберігається і передається від покоління до покоління досвід людини, засвідчений внутрішньою формою слова [8, с. 172]. З одного боку мовна форма є результатом проектування значень, що встановлюються на підставі вицленованих та засвоєних людиною системи концептуальних структур. З іншого боку мовна форма надає умовні (імплікативні) судження про позначуваний об'єкт.

Ментально-лінгвальний комплекс ресурсів мовної особистості здатен утворювати безліч специфічних комбінацій з абсолютно різними характеристиками. І, оскільки, концептуальна комбінаторика є результатом процесу креативного мислення, то і лінгвальна комбінаторика, відповідно, є результатом креативної комбінації слів або ж їх елементів задля реалізації когнітивних намірів мовної особистості.

У свою чергу лінгвокогнітивна комбінаторика передбачає, у процесі репрезентації знань, створення доволі об'ємного мовного образу з потужним когнітивним потенціалом його складових елементів, який “найвищою мірою є національно-специфічним засобом вираження етнокультурного світосприйняття” [13, с. 57]. Комбінаторика у лінгвокогнітивній площині визначається як співвідношення між мовою та мисленням. Цей мовно-мисленнєвий феномен як раз і відображає взаємозумовленість когнітивних аспектів мовних явищ (їх пояснення у зв'язку з процесами пізнання світу) та мовних комбінацій у мовній свідомості людини.

Створення похідного слова, з точки зору його ментальної репрезентації є процесом комплексної словотвірної концептуалізації, оскільки акт номінації полягає у “віднаходженні сформованим концептом адекватної йому форми” [4, с. 48]. У наслідок цього, похідне слово постає як своєрідна модель репрезентації знань людини про навколишній світ у процесі його сприйняття, осмислення та освоєння, що дає змогу з'ясувати закономірності й особливості формування картини світу.

Словниковий фонд сучасної англійської мови розвивається, переважно, шляхом деривації. В англійській картині світу власномовна деривація домінує як основний шлях її збагачення й розвитку. Інновації, утворені комбінацією слів або ж їх елементів містять “когнітивні, виконавчі та оціночні компоненти, ті креативні конструкти, з яких далі формується багатоярусний значеннєвий зміст концепту” [1, с. 126].

У нашому дослідженні під комбінаторністю розуміється потенційна можливість комбінування способів деривації на сучасному етапі розвитку англійської мови, що полягає у поєднанні кількох словотворчих засобів творення мовної інновації. Мовному процесу комбінаторності сприяє також і здатність ментальності людини створювати щось нове, спираючись на свій попередній досвід та знання. Термін “комбінований” використовується нами щодо похідних слів, складові яких можуть належати до різних рівнів мовної системи.

Власно процес творення нових одиниць спілкування шляхом деривації у сучасній англійській мові посилюється та поширюється у такій мірі, що вже надалі тактика продукування дериватів змінилася з якогось певного словотворчого засобу, що веде до збільшення загальної кількості похідних одиниць, на комбінування способів деривації у межах утворення однієї словотворчої моделі. Комбінування дериваційних механізмів передбачає ментальне застосування цілого ряду механізмів деривації, таких як: афіксація, словоскладання, телескопія, аббревіація тощо.

Таке комбінування дериваційних механізмів призводить до утворення усе більшого числа мовних інновацій, які функціонують у свідомості людини у вигляді концептів. Нові концепти, кожний утворений таким чином, стають невід’ємною частиною концептуальної системи англійської мови і, у свою чергу, створюють основу для її подальшого розвитку. Характерною ознакою нового концепту є його здатність зберігати дериваційні зв’язки з вихідними структурами. Безперервність цього процесу зумовлює необхідність його адекватного відображення у мові: оскільки смисли нового концепту постійно уточнюються та модифікуються, збільшується і різноманіття контекстів його вживання.

Отримана інформація осмислюється, перетворюється та реконструюється в її ментальну репрезентацію – концепт, який отримує певну звукову або / і графічну оболонку. Виділений концепт не сприймається ізольовано, а з відповідним оточенням, з іншими ситуативно пов’язаними з ним концептами. Надалі відбувається перетворення складного концепту в однослівну номінацію [12, с. 111; 5, с. 31].

Структури похідних слів зображують загальноприйняті, типові ситуації, що з’являються у свідомості людини, допомагають ідентифікувати аналогічну нову ситуацію, впорядковують репрезентації певної стандартної ситуації і, таким чином, структурують навколишню дійсність. Фонова інформація, знання, що стоять за похідною одиницею, дозволяють адекватно сприйняти “модель породження нового слова, що доповнюється моделлю її вибору для контекстуальної реалізації та програмою побудови розгорнутого контексту” [2, с. 105].

Для прикладу візьмемо одиниці, представлені в британському варіанті, що побудовані на базі американського акроніму *yuppie* (young upwardly mobile professional person). Як зазначає Ю. А. Зацний, у 80-90 роки ХХ століття це слово стало “не тільки одним з модних слів, символом молодості, честолюбної молоді людини, але й перетворилося у справжній центр словотворчої парадигми з десятками її елементів: *yuppish, yuppiegate, yuppieism, yuppiedom, yuppification, techno yuppie, yuppie-line, yuppette, yuppify, superyuppie, buppie, chuppie, juppie, guppy, suppie, yappie, luppie, rumpie, wuppie, huppie, gruppie, scuppie, nuppie, duppie, zuppie, yupsky*” [6, с. 34].

Вибір мовної одиниці, створеної за даною породжувальною моделлю з представленими елементами словотворчої парадигми, формує необхідний контекст у процесі комунікації. Таким чином, можна стверджувати, що когнітивна структура похідного слова співвідноситься з конкретною словотвірною моделлю, яка й організовує її, розкриває когнітивну інформацію, наприклад: *This was a profile of 10 and 11-year-olds who have traded in their teenage years for some sort of new age “yuppiedom”*. (Liverpool Echo, December 9, 2002); *Single dad Hugh Roberts, of*

Llangristiolus, says he is falling victim to the “yuppification” of the Anglesey countryside: in October bulldozers will flatten the temporary home he shares with his two daughters if he fails to find alternative accommodation. (Daily Post, August 10, 2006); Saying we've got the cheapest houses doesn't attract a flood of young professionals and first-time buyers who are suddenly going to yuppify the area. (The People (London, England), May 2, 2010).

Лінгвокогнітивний аналіз дериваційних елементів передбачає виділення мінімальних структурно-семантичних відрізків-сегментів у слові, встановлення їх значення у вербоцентричному форматі, а також ролі та функції в аналізованих вербальних одиницях. Схожі концептуальні структури втілюються в однакових мовних формах, чому, як відомо, активно сприяють механізми образно-асоціативного способу мислення та принципи аналогії й тотожності [12, с. 110-113].

Лінгвокогнітивна методика аналізу дериваційних складових ґрунтується на співставленні похідності та спорідненості як ментальних характеристик концепту. З точки зору когнітивного напрямку дослідження інновації, у самій структурі похідного слова закладено спосіб представлення знань. А словотвірні моделі, як схеми побудови похідних слів, що все частіше та активніше об'єднують механізми деривації у стійкі моделі комбінованих способів деривації, розглядаються також як усталені схеми, зразки, в яких містяться певні знання про реалії навколишнього світу.

З лінгвокогнітивної точки зору дериваційні складові належать до ментально-лінгвальних засобів фіксації та зображення знань про світ у мовній формі (за якими закріплюються певні дериваційні властивості та зображення знань, картин світу). Такі елементи є носіями, засобами збереження та передачі певної когнітивної інформації та можуть виконувати різні функції.

По-перше, дериваційні елементи розглядається як носії словотвірного значення, і можуть виконувати роль “класифікаторів” певних розрядів всередині загальних категорій [10, с. 132]. Наприклад, афікс *-ism* вказує на диференціацію соціальних статусів і вікову стратифікацію у відповідності з тими соціальними цінностями, що вважаються нормативними: *adulthoodism, ageism, audism, colorism, egalitarianism / equalitarianism, heightism, heterosexism, fattyism, geneism, selfism, sexism, smokeism, therapism; -(o/a)holic* – категорію надмірного захоплення чимось: *cheesoholic, chocoholic, coffeeholic, golfaholic, politicoholic, spendaholic, sweetaholic, workaholic; -athon / -ethon / -thon* – категорію дії чи процесу з підсилювально-експресивним компонентом конотації: *bikeathon, dancethon, workathon* тощо.

По-друге, дериваційні елементи виступають у функції категоризаторів. Мова йде про їх транспонувальну функцію, яка виявляється у зміні лексикограматичної категорії слова. І препозитивні, і постпозитивні афіксальні елементи надають похідним словам значення, що відповідають найзагальнішим понятійним категоріям окремих частин мови, наприклад, *-ism, -holic, -athon / -ethon / -thon*, використовується на позначення іменника.

По-третє, дериваційні елементи можуть виконувати роль модифікаторів. У цьому зв'язку Т. М. Сакал, наприклад, виділяє дев'ять чітко виражених ономаціологічних категорій англійських префіксальних елементів на позначення “номінативного простору” [11, с. 71]: локативність (*exi-, extra-, ini-, intra-, out-, off-, sur-, through-, trans-*), оціночність (*down-, dys-, hyper-, over-, super-, ultra-, under, up-*), фазовість (*after-, inter-, pre-, post-, re-*), ранговість (*co-, under-*), каузативність (*de-, in-, over-, re-*), партитивність (*demi-, semi-, sub-, ultra-*), соціативність (*co-, inter-, mete-, para-, pro-, trans-*), контрастність (*anti-, de-, dis-, counter-, in-, non-, re-, un-*) та заперечення (*de-, exi-, non-, sub-, un-*). У сучасній англійській мові активно функціонують і оціночно-експресивні суфікси як-то: *-ette, -ie/-y, -ikin, -let, -ling, -o* тощо.

Отже, підсумовуючи вищенаведене зазначимо, що саме когнітивний фактор через призму пізнання навколишнього світу стимулює носія мови до необхідності номінації нових об'єктів та явищ, які були осмислені, вичлененні, усвідомленні та адекватно відображені. А, отже, і дослідження процесів творення англомовних інновацій зорієнтовуються на позиції ролі комплексних механізмів деривації у формуванні концептуальної та мовної картини світу,

структуруванні дійсності. Утворення нових вербалізованих концептів лексичного рівня та їх аналіз з точки зору лінгвокогнітивної комбінаторики, зумовлюють перспективність проведення подальшого дослідження сучасних англомовних інновацій.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Флинта. Наука, 2009. – 416 с.
2. Беляевская Е. Г. Модель и моделирование в лингвистических исследованиях (традиционный подход vs когнитивный подход) // Принципы и методы когнитивных исследований языка: Сб. науч. тр. / Отв. ред. Н. Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. ун-та им. Г.Р. Державина, 2008. – С. 98-110.
3. Болдырев Н. Н. Концептуальная основа языка [Текст] / Н. Н. Болдырев // Когнитивные исследования языка. Вып. 4: Концептуализация мира в языке: [коллективная монография]. – Тамбов; Москва: ТГУ им. Г. Р. Державина, 2009. – С. 25-77.
4. Борисенкова Л. М. Человеческий фактор в когнитивном словообразовании / Л. М. Борисенкова // Вестник университета российской академии образования. – № 1 (44), 2009. – С. 47-50.
5. Бялик В. Д. Лексичний квантор як об'єкт дослідження в когнітивному словотворі / В. Д. Бялик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Збірник наукових праць. Випуск 22 (247). – Луцьк, 2012. – С. 28 – 33.
6. Зацний Ю.А. Развитие словарного состава английской лексики в 80-90 -ти роки ХХ століття [Текст]: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: 10.02.04. / Ю. А. Зацний. – К., 1999. – 409 с.
7. Дружинин В.Н. Когнитивная психология. Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Дружинина, Д. В. Ушакова. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 480 с.
8. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 141-172.
9. Пинкер С. Субстанция мышления. Язык как окно в человеческую природу / С. Пинкер. – Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2013. – 560 с.
10. Полюжин М.М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення: [монографія] / М. М. Полюжин. – Ужгород: Закарпаття, 1999. – 240 с.
11. Сакал Т. М. Історико-онимасіологічне та когнітивне дослідження префіксальних неологізмів у англійській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Сакал Тетяна Миколаївна; Ужгородський національний ун-т. – Ужгород, 2004. – 220 с.
12. Шишліна О.П. Поняття словотвірного концепта // Філологічні науки: збірник наукових праць / Полтавський державний педагогічний університет ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2011. – Вип. 2(8). – С. 110-115.
13. Уфимцева А. А. Лексическое значение: Принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – Либроком, 2010. – 242 с.